

Mreža Mozgova 2.0

Adolescenti i nasilje: Faktori koji utiču na vršnjačko nasilje i implikacije na školske
intervencije

pisala: Ivona Mirković

mentorka: Dorontinë Berishaj

Faktori koji utiču na vršnjačko nasilje i implikacije na školske intervencije

Adolescencija ili prelazan period između djetinjstva i odraslog doba je uvijek karakterisan kao jedna zatalasana zona puna promjena i izazova. Svi mi, ljudi, kroz život prolazimo određene razvojne etape (Erikson, 1993). Kada je riječ o etapi adolescencije dolazi do konfuzije u relaciji ličnog identiteta i autoriteta. Adolescenti su pod većim uticajem prijatelja i žele da sa njima provode više vremena nego sa porodicom. Snažno ih vuče osjećaj pripadnosti određenoj grupi. Uvijek žude da pokušaju različite stvari i često traže greške u ponašanju odraslih (Erikson, 1993). Susrijeću se sa izazovom upoznavanja, savladavanja i pravilnog usmjeravanja ličnih nagona u veoma kratkom periodu (Đokić Pješčić & Trumpić, n.d.). Jedan od mnogobrojnih izazova jesu i interpersonalni odnosi sa vršnjcima, nastavnicima, roditeljima ali i okolinom uopšte. U adolescenciji dolazi do porasta učestalosti rizičnih ponašanja (Videnović i Baucal, 2011). Rizična ponašanja označavaju korišćenje narkotika, alkohola, najrazličitije oblike nasilja, pušenje i slično (Boyer, 2006). Adolescenti najčešće imaju korektnu procjenu rizika, ali u konkretnim situacijama oni ne primijene lične procjene (Videnović i Baucal, 2008). Naravno ponašanja adolescenata imaju različite karakteristike za svaki slučaj ponaosob. Međutim navedeni izazovi su im svima zajednički pa se i način rješavanja kao i sam rezultat razlikuju za svakog adolescenta. Kada je riječ o rizičnim ponašanjima, kao jednom od glavnih izazova adolescencije, može se reći da podložnost istim dovodi do posebnih karakteristika ponašanja odnosno posljedica. Neke od posljedica jesu pojačana napetost, anksioznost, česte promjene ponašanja i raspoloženja, slabija komunikacija sa okolinom i slično (Đokić Pješčić & Trumpić, n.d.).

Prema Svjetskoj Zdravstvenoj Organizaciji (World Health Organization, n.d.), nasilje

jeste namjerna upotreba fizičke sile ili moći protiv sebe, druge osobe ili protiv grupe ili zajednice, koja ili rezultira ili ima veliku vjerovatnoću da rezultira povredom, smrću, psihološkom povredom i slično. Kod adolescenata naravno može doći do bilo kojeg oblika nasilja (fizičko, psihološko, seksualno, vršnjačko, sajber i mnogo različitih oblika...) međutim jedno od prvih sa kojima se susrijeću jeste vršnjačko nasilje. Vršnjačko nasilje se dešava najčešće u školama ili u vršnjačkim grupama (Alomerović, n.d.). Naravno, unutar svakog nasilja možemo razlikovati dodatne oblike ali karakteristično ponašanje je skoro pa uvijek slično. Neke od karakteristika su grupne tuče, emocionalno zlostavljanje, socijalna izolacija, etiketiranje i sve slično (Alomerović, n.d.). Nasilje u ovom obliku mora proći kroz 3 kriterijuma kako bi se nazvalo nasiljem, a to su: ponavljanje, namjerenost i neuravnoteženost moći (Menesini i Salmivalli, 2017).

Škola kao institucija, koja je "kuća" ovakvim ponašanjima, razvija najrazličitije programe protiv istog. S popriličnom sigurnošću se može tvrditi da je školsko nasilje pojava od kad postoji i škola (Matić, 2011). Ono što sada nazivamo školskim nasiljem bilo je oduvijek prisutno, ali se opazalo kao normalno i neizbježno. Naravno razloge za takvu percepciju možemo tražiti u svakoj instituciji, gradu, državi. Nasilje kao oblik ponašanja je eksplodirao u 20tom vijeku i u velikoj količini se počelo govoriti o istom (Matić, 2011).

Škola kao obrazovna institucija je dio društvenog sistema i sve što se u društvu dešava na direktan ili indirektan način utiče na nju. Kao što marksistički teoretičari ističu da uzroke nasilja treba tražiti u faktorima poput ekonomskih, socijalnih, političkih tako se isti mogu odraziti na nasilje u školu koja je oduvijek izložena ovim faktorima. Međutim teoretičari instiktivizma i neinstiktivizma (Frojd, Lorenc) smatraju da agresivno ponašanje proizilazi iz ljudske prirode odnosno da je proizvod genetske strukture čovjeka. Nasuprot

bihevioristima koji smatraju da društveni uslovi proizvode i generiraju nasilje i istovremeno ističu društvene uslove koji uvjeravaju da je nasilje neophodno (Ignjatović, 2011). Svakako je uzroke nasilja teško razdvojiti jer ono što je genetsko gradi ono što je socijalno i obrano važi. Tako da se ponovo vraćamo na individualne slučajeve i razne sredine koje svakako da oblikuju u određenoj mjeri. Sve se to posebno ističe kod adolescenata koji još uvijek nijesu izgradili svoju percepciju na sve priložene faktore.

Gledano kroz navedene faktore (socijalne, političke, ekonomske...) nasilje dobija jednu od dvije moguće dimenzije. U pitanju su iracionalna do koje dolazi u ratnim ili poslijeratnim okolnostima ili racionalna dimenzija koja dolazi do izražaja u tkz. „normalnim” sredinama to jeste u društvenim okolnostima (Ignjatović, 2011). Naravno teško je da navedene dimenzije utiču direktno na nasilje ili razvoj identiteta kod adolescenata, ali one utiču na školu kao instituciju koja je za njih neizbježna.

Kroz školsko nasilje ili vršnjačko najčešće se provlače oblici psihološkog, fizičkog, sajber a nekada i seksualnog nasilja. Psihološko nasilje obuhvata nanošenje emocionalne, mentalne patnje ili bilo kakvo sticanje kontrole nad žrtvom (Alomerović, n.d.). U školama je itekako zastupljeno, a ovu vrstu nasilja karakteristišu neka od sledećih ponašanja: omalovažavanje, vrijeđanje, prisiljavanje, nepravedno kažnjavanje i tako dalje. Jako je često fizičko nasilje ili namjerno nanošenje fizičke povrede ili štete imovini (Alomerović, n.d.). Sajber nasilje ili elektronsko se dešava na internetu i kao takvo remeti, uznemirava, zloupotrebljava privatnost žrtve (Alomerović, n.d.). Ovakav vid nasilja se posebno istakao poslednjih godinu dana kada planetom vlada virus covid-19. Tokom ovog perioda obrazovanje to jeste škola radi preko interneta i vrijeme koje adolescenti provode u školi je zamijenjeno vremenom ispred elektronskog uređaja. Samim tim i vršnjačko nasilje je

zadobilo karakteristike sajber nasilja. Što se tiče seksualnog nasilja, ono obuhvata nametanje seksualnog kontakta bilo koje vrste bez pristanka druge strane (Alomerović, n.d.). Naravno ovakve teme se najmanje iznose pogotovo kada su vezane za školu jer se za nju vezuje i neka vrsta autoriteta, ali je neizbježno reći da i ono postoji.

Nasilje u školi se ne odvija samo na nivou vršnjaka već i na relacijama učenik-nastavnik i obratno. O nasilju nastavnika nad učenicima se malo govorilo, jer je smatrano da takva istraživanja treba i nastavnik, kao glavni autoritet, da odobri (Matić, 2012). Dolazimo do suprotnosti kada ovakav pristup uporedimo sa današnjim istraživanjima. Nastavnici najčešće drastično kažnjavaju svaki oblik nasilja, ali kao posljedica jako rijetko dođe eliminisanje istog, a često se povećava. Uloga nastavnika u periodu adolescencije je jako velika sa akcentom na osjećaj pripadnosti školi (Uslu i Gizir, 2016). Tu pozitivnu percepciju, koja je izuzetno važna, kod adolescenata najčešće formiraju autoriteti to jeste formira se u vezama učenik-nastavnik. Kreiranjem zdravih odnosa u učionici uticu na zdravlje, zainteresovanje, obrazovanje, a posebno na smanjenje nasilja (Uslu i Gizir, 2016). Trend nasilja u ovim relacijama postaje sve popularniji kako u svijetu tako i na prostorima bivše Jugoslavije (Matić, 2012). Kao jedan od krivaca jesu mediji (TV, internet, društvene mreže) koji ovu vrstu nasilja, ali ne samo ovu, predstavljaju kao prihvatljivu i normalnu. Dolazi do smjene vrijednosti gdje nastavnik ne predstavlja autoritet (Matić, 2012).

Adolescenti u današnjem dobu jako veliku pažnju poklanjaju medijima, a pogotovo sada kada je i obrazovanje realizovano preko istih. Masovnu kulturu od ostalih oblika kulture izdvaja raznovrsna, masovna i stalna eksteriorizacija nasilja koja izbija kroz TV, film, novine, stripove... Trogodišnjim praćenjem TV programa u SAD-u dolazi se do problema koji više zabrinjava od samog prikazivanja na prihvatljiv i atraktivan način (Matić, 2012). Nasilje u

medijima, posebno s obzirom na učestalost i živopisnost predstavljanja, ima niz negativnih posljedica. Adolescenti posmatrajući uče agresivne postupke, svijet vide neprijateljski, smanjuje se saosjećanje sa žrtvama, povećava se spremnost na nasilje i slično.

Adolescenti, ali i djeca uopšteno, počinju da primjenjuju viđene postupke u školama i u svojoj okolini. Na samo nasilje više ne gledaju negativno već normalno. U međunarodnim istraživanjima pokazuju se velike varijabilnosti između država i regiona. Sugerisano je da je moguće organizovati školski život tako da nasilja bude što manje i upućeno je da u svakoj školi vlada posebna mikroklima od koje u najvećoj mjeri zavisi i količina samog nasilja (Popadić i Plut, 2007).

Neki od primjera za naše područje jesu motivi od djetinjstva gdje je ugrađeno vjerovanje da djeca jačaju međusobnim okršajima, da dječaci treba da se biju, da je normalno da su glavni i nadmoćniji od suprotnog pola i slično (Popadić i Plut, 2007). Velika kulturna neosjetljivost pospješuje samo nasilje.

Neke od mjera koje preporučuje Ministarstvo Prosvjete (2019), kada je riječ o vršnjačkom nasilju, jesu osmišljene radionice sa manjim grupama kako bi se sprovodila nenasilna komunikacija. Paralelno treba razmotriti znakove i pokazatelje na osnovu kojih bi trebalo identifikovati vrste nasilja. U samom procesu treba se osvrnuti na činjenicu da su dječaci podložniji vršnjačkom pritisku u odnosu na djevojčice (Rihtaric i Ricijas, 2008). Ta činjenica proizilazi vjerovatno kombinacijom različitih faktora, bioloških ili socijalnih. Tako da nenasilne radionice možda nijesu od neke potrebe za djevojčice, koje su ili prirodno mirnije ili socijalizovane kao takve, ali ne treba bježati od psihološkog nasilja koje je jako često kod njih. Naravno u slučaju da su teži primjeri, pogotovo kod fizičkog nasilja, to već prevazilazi mogućnosti škole. Izuzetno je bitno objasniti đacima tačno kakvo ponašanje je

smatrano nasiljem i uspostaviti jasna pravila protiv istog (Popadić i Plut, 2007). Od velike važnosti je razbiti predrasude o nasilju kao na primjer da su maltretirani učenici djelimično krivi za ono što im se događa... Najčešće šire mase krenu govoriti o nasilju kada se objelodani neki slučaj, ali ti sami incidenti nijesu dokaz da je došlo do porasta samog nasilja, čak je i suprotno od toga. Nažalost da takvi slučajevi ne dođu do medija i javnosti ne bi se nikada pomislilo da se nešto prikriva već da nasilje ne postoji. Naravno dolazimo i do pitanja ko treba da zaustavi nasilje. Konkretno za školsko nasilje bilo bi nerealno razmišljati da škola treba da stane na put svakom incidentu pogotovo onda kada se dosti dešavaju van nje a sa njom su indirektno povezani. Nikada ne možemo u potpunosti zaustaviti nasilje, jer se mnogi slučajevi i ne prijave, nikada ne dođu da ušiju ili očiju bilo kog drugog osim osoba koje učestvuju u samom procesu. Međutim, iz priloženog, uvijek možemo reagovati na neki određen način, bez obzira da li je dobar ili nije uvijek je gore ostati nijem. Kroz neku prvu intervenciju najznačajnije je pomoći ugroženom adolescentu ili uopšte osobi, pa tek kasnije slijedi proces rada sa nasilnikom.

Sam proces intervencije obuhvata sledeće korake: uočavanje nasilja, momentalna i odlučna radnja kojom se nasilje prekida, smirivanje situacije i pružanje pomoći, razgovor sa obje strane i na kraju, u zavisnosti od težine slučaja, kreće kontaktiranje ustanova i stručnjaka (Popadić, 2008). Veoma je bitan taj prvi korak odnosno sposobnosti školskog osoblja za prepoznavanje znakova nasilja. Znakovi mogu biti na primjer povučenost, impulsivnost, predrasudni stavovi itd. Poželjno je da svaka škola ima određen akcioni plan koji bi trebao da bude efikasan. Efikasnim ga čine opšti ciljevi koji bi trebali da budu dobro formulisani i realistični.

Kroz sam proces borbe protiv nasilja razvijaju se određeni preventivni programi.

Oni imaju za cilj da smanje vjerovatnoću budućeg nasilja u školi. Kao takvi, govore o 3 vrsti prevencije: primarnoj, sekundarnoj i tercijarnoj (Popadić, 2008). Primarna je namijenjena svim učenicima škole, grada odnosno toj cjelini na koju se program odnosi, a ne samo rizičnim djelovima te cjeline (Popadić, 2008). Njena prednost je što obuhvatanjem cijele grupe podupire osobe koje nijesu zahvaćene nasiljem da pomognu i primijete isto.

Ovakvim programima se ne stvara diskriminacija među adolescentima koja bi mogla da izazove dodatnu agresivnost kod njih. Sekundarna prevencija se odnosi na rad sa rizičnim djelovima populacije ili onima koji problematično ponašanje ispoljavaju u blagom stepenu (Popadić, 2008). Kao primjer izdvaja se program „Pomoć na startu“ u SAD-u gdje se milionima siromašne djece daje pomoć na samom početku u zadovoljavanju njihovih zdravstvenih, emocionalnih, prehrambenih, psiholoških i socijalnih potreba. U faktore rizika za nasilno ponašanje ubrajaju se: nisko akademsko postignuće, hiperaktivnost, mladi ili razvedeni roditelji, nizak socioekonomski status i slično (Kellerman, et al. 1998). Nažalost postoji i loša strana ovog programa jer se djeca etiketiraju kao sklona nasilju pa i to može imati uticaja na samu djecu, kasnije adolescente, pa i njihove vršnjake i nastavnike. Dobra strana je što se kroz ovaj program posvećuje direktno posebnom djetetu jer sa grupnim programima nikad ne možemo biti „na čisto“ da li je solucija bila prava za sve jer svi reagujemo različito. Tercijarna prevencija odnosi se na rad sa mladima koji su već okarakterisani kao nasilnici (Popadić, 2008). Ovaj program je jedan od najtežih jer sama škola nije ustanova koja se bavi kažnjavanjem. To što se neki nasilni događaj desio u školi ili u njenoj blizini ne čini školu nadležnom za određivanje krivice. S druge strane, kako drugačije zaštititi žrtve? Takvi odgovori se još uvijek traže iako se sami programi sprovode.

Zaključak

Adolescencija jeste jedan period između djetinjstva i odraslog doba. Mladi u ovom periodu imaju konfuziju u relaciji ličnog identiteta i autoriteta, kod njih vlada prekomjeren uticaj prijatelja, podložni su rizičnim ponašanjima i slično. Nasilje, kao jedan od oblika rizičnih ponašanja, jako je čest u ovom periodu. Predstavlja namjernu upotrebu fizičke sile ili moći protiv sebe, druge osobe ili protiv grupe ili zajednice, koja za rezultat ima neku vrstu povrede. Za adolescente najkarakterističnije je vršnjačko nasilje koje prolazi kroz 3 kriterijuma da bi se nazvalo nasiljem: ponavljanje, namjerenost i neuravnoteženost moći. Najzastupljenije je u školi. Uzorke nasilja treba tražiti u mnogobrojnim pojavama kao što su: socijalne, ekonomske, političke... Kroz vrsnjačko nasilje provlače se skoro svi oblici nasilja, a sve češće nastupa sajber nasilje ili nasilje na internetu. Nasilju se možemo suprotstaviti na razne načine: sprovođenjem nenasilne komunikacije, boljim definisanjem nasilnog ponašanja, podizanjem svijesti o nerealnom prikazivanju nasilja u medijima itd... Prva intervencija je važna i trebala bi biti dobro formulisana tj. efikasna. Preventivni programi su takođe od pomoći jer se kroz iste smanjuje vjerovatnoća budućeg nasilja u školi.

Referencije

- Alomerović, E. (n.d.). *Podjela odgovornosti i postupanje u cilju prevencije i u slučajevima pojave nasilja i vandalizma: Uputstvo skolama*. Podgorica: Ministarstvo Prosvjete.
- Boyer T. W. (2006). The development of risk-taking: a multi-perspective review. *Developmental Review*, 26, 291–345. 10.1016/j.dr.2006.05.002
- Erikson, E. H. (1993). *Childhood and Society*. United States: W. W. Norton.
- Ignjatović, Đ. (2011). Pojam i etiologija nasilničkog kriminaliteta. *Crimen*, 2(2), 179-211.
- Kellerman, A. L., Fuqua–Whitley, D. S., Rivara, F. P., & Mercy, J. (1998). Preventing youth violence: what works? *Annual Review of Public Health*, 19, 271–292.
- Đokić Pješčić, K., & Trumpić, T. (n.d.). *Izazovi i rizici adolescencije*. Klinika za psihijatrijske bolesti Dr Laza Lazarević.
- Matić, M.V. (2011). Nasilje u skoli. *Naučno-stručni časopis*, 4, 117-131.. DOI 10.7215/SVR1204117M
- Menesini, E. i Salmivalli, C. (2017). Bullying in schools: the state of knowledge and effective interventions. *Psychology, Health & Medicine*, 22(1), 240-253, DOI: [10.1080/13548506.2017.1279740](https://doi.org/10.1080/13548506.2017.1279740)
- Popadić, D. (2021). *Nasilje u školama*. Beograd: Institut za psihologiju i UNICEF. Preuzeto od <http://www.mpn.gov.rs/wp-content/uploads/2015/08/nasilje-u-skolama-za-web.pdf>
- Popadić, D. i Plut, D. (2007). Nasilje u osnovnim školama u Srbiji - oblici i ucestalost. *Psihologija*, 40(2), 309-328.

Manzoni, M.L. & Lotar Rihtaric, M. & Ricijas, N. (2008). Adolescents' susceptibility to peer pressure - challenges of defining and measuring. *Ljetopis Socijalnog Rada*, 15, 401-419.

Ministarstvo Prosvjete Crne Gore (2019). *Strategije za prevenciju i zastitu djece od nasilja sa akcionim planom 2017-2021*. Podgorica.

Uslu, F. & Gizir, S. (2017). School Belonging of Adolescents: The Role of Teacher–Student Relationships, Peer Relationships and Family Involvement. *Educational Sciences: Theory & Practice*, 17, DOI: 10.12738/estp.2017.1.0104.

Videnović, M. & Baucal, A. (2011). Adolescenti i rizična ponašanja: odraz iracionalnosti ili racionalnosti. *Psihološka istraživanja*, 14.

World Health Organization. (n.d.). *Definition and typology of violence*. WHO. Preuzeto 12. aprila 2021., od <https://www.who.int/violenceprevention/approach/definition/en/>